

La Costa del Montseny i Santa Susanna. Dos exemples de l'evolució de la població al Montseny des de mitjan segle XIX fins avui

JOAN PORTALS MARTÍ

RESUM

Aquest treball pretén presentar el que ha estat l'evolució de la població a la muntanya del Montseny des de la meitat del segle XIX fins al dia d'avui, prenent com a exemple d'aquesta evolució i del consegüent despoblament dues entitats veïnals que tenen força elements en comú: La Costa del Montseny i Santa Susanna, les quals comparteixen el fet d'ésser nuclis muntanyencs relativament aïllats i amb un habitatge disseminat.

Per fer-ho, partint de les dades actuals de població, es comparen aquestes amb padrons municipals i censos parroquials elaborats en els moments de màxim poblament de la muntanya (al voltant de l'any 1867), així com en una època intermèdia que correspon als anys 1925-1930.

HÀBITAT DISPERS AL MONTSENY

Històricament, el Montseny havia estat una zona amb una quantitat baixa però relativament estable d'habitants. Aquesta estabilitat de la població al Montseny i al seu entorn més proper es va mantenir durant segles, fins que va començar a incrementar-se de manera significativa després de la Guerra de Successió, és a dir, al llarg del segle XVIII. Aquest procés va culminar a la dècada dels anys seixanta del segle XIX, quan petits nuclis dispersos, com va ser el cas de La Costa i de la seva antiga sufragània Santa Susanna, assoliren la seva màxima població.

Amb l'excepció d'alguns nuclis urbans situats a les planes que l'envolten, com Arbúcies, La Garriga, Sant Celoni o Breda, al massís hi ha predominat tradicionalment l'hàbitat dispers. Així, des de temps molt antics, els masos han estat la base del poblament del Montseny i han tingut un paper decisiu en la configuració del seu paisatge. El mas ja apareix als segles XI i XII com a lloc de poblament dins els termes d'un comtat o d'un castell, o bé entre les possessions d'un monestir o d'una catedral. I es troba ja plenament consolidat a la segona meitat del segle XV, quan la pagesia s'ha alliberat, almenys en bona part, de les càrregues feudals que havia patit fins a la Revolta Remença.

Més enllà del conreu de la terra, l'aprofitament del bosc havia estat tradicionalment el primer recurs per la subsistència: l'alzina surera i el castanyer, entre d'altres espècies arbòries, constituïen un mitjà de vida molt important i, cadascuna a la seva manera, van contribuir al procés d'industrialització del país. Ja en èpoques antigues la fusta dels arbres del Montseny havia servit per la construcció de galeres i tot tipus de vaixells. Més tard, amb el desenvolupament de les fargues, el carbó fou un producte molt necessari i, finalment, a mitjan segle XIX, la industrialització del país i l'arribada del tren a Sant Celoni van fer augmentar l'exportació dels productes forestals, un procés que la irrupció dels combustibles fòssils als anys seixanta del segle passat va capgirar definitivament.

Tot plegat va tenir dues conseqüències importants: els canvis en el paisatge derivats de la major o menor explotació dels recursos forestals i l'evolució de la població dels nuclis urbans de l'entorn del Montseny i també dels masos escampats per la muntanya. Aquesta evolució es va produir en un doble sentit. Primer, d'increment sostingut del nombre d'habitants, en un procés que als veïnats més o menys escampats culmina cap a l'any 1867 i que a les zones planes s'ha mantingut fins avui. I, més tard, de disminució constant de la població disseminada amb una evolució que acabarà sent el motiu del tancament de molts masos en els darrers temps.

La crisi del model de societat rural tradicional provocada per l'enfonsament de l'economia forestal i també de l'agricultura de muntanya, ha estat molt ben descrita per Martí Boada i Sònia Sánchez en la seva recent obra *Masos del Montseny*, en la qual *"es presenta una aproximació a com són, quina activitat tenen i on es troben trenta masos representatius de la diversitat actual del Montseny"*. Al llibre expliquen com l'enfonsament de les formes tradicionals de subsistència va ser la causant directa del despoblament de les àrees rurals i més elevades de la muntanya i del simultani augment de la població a les planes circumdants, on s'incrementa notablement el procés d'industrialització, especialment en els corredors fluvials de la Tordera i del Congost.

Can Tarrer. Exemple de masia actualment en runes del veïnat de Santa Susanna. (Fotografia de Josep Gil Segú).

Tot plegat, ens diuen, ha tingut com a conseqüència el tancament d'uns 700 masos en el conjunt de la muntanya i la reconversió de molts altres, els quals van passar de centrar la seva subsistència en unes activitats basades en l'explotació del sector primari (aprofitament forestal, ramaderia, agricultura) a exercir-ne d'altres en el sector terciari, dels serveis o de l'artesanat. Avui, la restauració, l'educació ambiental, algunes tasques relacionades amb el Parc Natural del Montseny, el tele-treball i la segona residència són el mitjà o la forma de vida d'alguns dels habitants que queden en aquells antics masos, sense oblidar, però, que encara avui algunes famílies, sens dubte amb un caràcter residual, es dediquen a activitats relacionades amb el sector primari.

DOS CASOS CONCRETS: LA COSTA I SANTA SUSANNA

La parròquia de Sant Esteve de La Costa, centre d'un veïnat dispers i extens, així com la seva antiga sufragània Santa Susanna, un veïnat amb característiques semblants, són un bon exemple del que ha estat l'evolució del poblament en les zones muntanyoses del Montseny, un territori bàsicament boscós al llarg dels anys i molt especialment en el darrer segle i mig. Ambdues es caracteritzen per haver tingut tradicionalment la seva població escampada en cases que estenien els cultius al seu voltant.

Els recursos que històricament havien permès la vida als seus habitants eren l'agricultura, bàsicament de secà amb algun regadiu complementari, i l'aprofitament forestal. L'activitat ramadera era sovint subsidiària i més marginal per la majoria dels masos, a excepció tan sols dels més importants, que aprofitaven antics drets comunals de pastures (els emprius) a les parts més altes, on hi havia els corrals (d'en Rovira, d'en Daumal...).

Els camps de conreu, que generalment aprofitaven replans de terreny guanyats al bosc, amb el temps anaven augmentant, a mesura que els seus propietaris artigaven noves terres en funció de les persones que els masos havien de mantenir. Els horts, generalment de dimensions reduïdes, aprofitaven els petits cursos d'aigua, aprofitament que servia també pel cultiu dels arbres fruiters, generalment pomeres i nogueres.

L'aprofitament del bosc, especialment de l'alzina, la surera i el castanyer, havia estat tradicionalment el primer recurs per la subsistència en ambdós llocs. En aquest sentit, el desenvolupament de les fargues feia que el carbó fos un element molt necessari i, en general, el procés d'industrialització exigia cada vegada més l'exportació de productes forestals.

També la ramaderia, bàsicament formada per ramats de bous i cabres que aprofitaven les pastures de les parts més altes, amb un puntual i limitat desenvolupament de la ramaderia bovina, era un altre dels recursos que asseguraven la subsistència de les famílies que habitaven aquells masos escampats per la muntanya, entre els quals hi havia explotacions relativament importants al costat de masoveries que disposaven de recursos més limitats.

Altres activitats complementàries havien estat presents al llarg dels anys als veïnats de La Costa i la seva sufragània. L'hostal, una activitat que es remunta a segles enrere, els molins de farina (Viladecans, Can Illa), les pedreres (Can Marsal), la fàbrica de filats (únic establiment fabril situat al Rieral des de finals del segle XIX) i l'antiga farga de coure situada també al Rieral. Aquestes activitats configuraven una economia en la qual, encara que de forma molt limitada i complementària, s'hi podien trobar també algunes persones relacionades amb diversos oficis: ferrers, fusters, traguers,...

Aquest model de societat rural que a La Costa i Santa Susanna va tenir la més genuïna expressió durant segles, es va veure seriosament afectat per les causes apuntades, les quals van provocar l'enfonsament de l'economia forestal i de l'agricultura de muntanya, mitjans principals de vida dels habitants dels dos veïnats.

ELS PADRONS I ELS CENSOS, LA PROVA DEL DESPOBLAMENT

Encara que La Costa i Santa Susanna avui pertanyen a entitats municipals diferents (Fogars de Montclús i Sant Pere de Vilamajor, respectivament), per la seva situació geogràfica a la muntanya i per la distribució aïllada dels seus habitants en masos amb activitats i formes de vida similars, les dues entitats veïnals comparteixen una sèrie d'elements comuns en els quals es poden veure reflectits els canvis en el model de societat en què la gent havia viscut durant segles. En aquest sentit, l'estudi d'alguns padrons municipals i també de censos parroquials dels darrers cent-cinquanta anys ens poden ajudar a comprendre l'evolució de la seva població amb el consegüent procés de despoblació, d'abandó de masos o, si més no, de canvis d'activitats dels habitants d'alguns d'ells. N'explicarem alguns exemples que ens ajudaran a visualitzar aquest procés.

La Costa va assolir el seu màxim poblacional l'any 1867, un any en el qual comptava amb 84 cases habitades per un total de 475 persones, mentre Santa Susanna va arribar aquell mateix any a 207 habitants distribuïts en un total de 34 masos oberts. I uns cent-cinquanta anys després, ambdues entitats veïnals han vist dràsticament reduït el nombre dels seus residents i de les cases habitades com a conseqüència de la transformació de les activitats del sector primari que s'hi realitzaven en unes altres, generalment relacionades amb el sector terciari, les quals requereixen un molt menor nombre de persones per casa, sense comptar a més que algunes dels antics masos han esdevingut segones residències.

En l'actualitat, segons les dades municipals obtingudes, el veïnat de La Costa està habitat per un total de 118 persones, les quals resideixen en els que el padró denomina "domicilis" i que són 62. La simple comparació de les dues xifres és una mostra evident de l'escàs nombre de persones que resideixen a cadascun dels respectius "domicilis" i que, per tant, les activitats que en aquests es duen a terme no tenen res a veure a les que venien essent habituals en èpoques anteriors. I que, a més, la població actual no arriba ser una quarta part de l'existent l'any 1867.

Pel que fa a Santa Susanna, també segons les dades municipals consultades, hi ha actualment 14 cases habitades per un total de 43 persones, un nombre d'habitants que representa aproximadament un 20% del màxim poblacional assolit l'any 1867. I en aquest cas es fa també evident que les activitats que s'hi desenvolupen tenen poc a veure amb el que havia estat el model tradicional.

Segons el padró municipal de l'any 1860, al veïnat de La Costa hi vivien 429 persones en 84 cases habitades. És un padró que no detalla el nom de les cases sinó que està fet en base al nom dels respectius caps de casa.

Com a dades interessants, ens informa del mode de vida o professió dels respectius estadants del mas, encara que emprant termes força confusos dels quals l'únic que s'infereix clarament és que en la seva immensa majoria es dediquen a activitats relacionades amb l'aprofitament dels recursos agrícoles, forestals o ramaders que l'entorn del mas els proporciona, ja sigui com a "pagès", "propietari", "masover", "arrendatari", "inquilí", "bracer" o "jornaler del camp". El padró utilitza aquests qualificatius sense massa rigor i com que no estan relacionats amb un mas determinat i no queden ben definits, resulten força imprecisos. Apareixen també, esporàdicament, algunes activitats més marginals, com les de "fonedor de coure", "carboner", "traginer" o "fuster". I, per descomptat, en les cases que diuen ser les més importants del veïnat s'hi troben el que anomena "servents", d'un i altre sexe, que generalment són persones molt joves. Són aquestes les cases en què sovint hi figuren un o alguns pastors i a vegades també alguna "mainadera".

A part d'informar-nos també de l'edat dels membres de les respectives famílies i dels vincles de parentiu dels seus components, entre els quals sovint es troben representants de diverses generacions que conviuen en un mateix mas, aquest padró ens facilita altres dades interessants, com són la presència d'alguns "pobres de solemnitat" (set, concretament) i la dels que anomena "expòsits", uns nens que generalment complementen el nombre de fills de famílies que ja tenen descendència, en molts casos nombrosa. Són criatures, generalment de molt poca edat, que deuen provenir de la Casa de Maternitat (els antics "incògnits" de l'Hospital de la Santa Creu) i criades per famílies amb pocs recursos.

Del padró s'infereix de manera clara les activitats que es desenvolupen en la majoria dels masos, molts dels quals compten amb un nombre relativament elevat d'estadants, així com el lloc de naixement dels seus habitants, la immensa majoria dels quals són naturals de la mateixa Costa del Montseny o bé de pobles veïns de la zona, entre els qual destaca Montseny per damunt de tots.

Encara que la mitjana d'habitants per casa està al voltant de sis, es detecten notables diferències, de les quals és fàcil deduir la relativa importància de cadascuna. En no figurar el nom de cada casa en aquest padró municipal, ens hem de guiar només pel nom del respectiu cap, encara que alguns dels cognoms ens donen indicis de quin és el mas on resideixen. Pel nombre dels seus habitants, destaquen alguns masos: el primer pel nombre d'estadants és el d'Isidre Pou Llovera, un "propietari-pagès" de 53 anys, casat amb Francesca Puig, amb dos fills, i que conviu també amb la seva mare, un germà, quatre pastors, dos mossos, un mestre i una serventa, és a

dir, un total de catorze persones (Can Tonijaume). Amb el mateix nombre d'estadants, trobem el mas que habita Joan Cañellas, "pagès-jornaler" de 65 anys (Can Cañellas) casat amb Mariana Riera, amb els quals conviuen un fill casat i cinc néts, a més d'una altra filla casada que té també una filla. A la casa hi ha, a més, dos pastors.

Tres masos compten amb dotze habitants, els respectius residents els quals són: Josep Virgili, masover i propietari (Can Virgili) casat amb Teresa Rovira, els quals tenen tres fills solters, un fill casat, un servent, una serventa i dos pastors; a la casa hi trobem també una nena d'un any, "expòsita". Jaume Rovira, pagès-propietari (Can Rovira) casat amb Rosa Sivina, conviu amb diversos germans i descendents, a més d'un pastor. I Jaume Daumal, també pagès-propietari casat amb Antònia Castañera amb quatre fills, dos germans solters i quatre servents és el restant cap d'una de les cases (Can Daumal) que compten amb un nombre elevat de residents.

Onze persones viuen amb Manuel Cardona, un jornaler-inquilí de 40 anys, casat amb Catalina Solé, els quals tenen sis fills i un nen "expòsit" a càrrec seu. A la casa hi té allotjament un "pobre de solemnitat" a més d'un carboner. I Salvador Illa, pagès-propietari (de Can Illa del Pont encara que no ho digui el padró), Josep Bach, fonedor de coure (també del Rieral, de La Farga), i Antoni Argemí (El Vilar) completen aquesta relació de cases amb més habitants.

La resta de cases són habitades per un nombre variable de persones. La majoria d'elles constitueixen un nucli familiar més o menys nombrós, amb comptades excepcions de persones soles que consten al padró, algunes de les quals són qualificades com a "pobres de solemnitat".

Complementaris a aquest padró municipal són els padrons parroquials, uns padrons trets dels llibres del Bisbat de Barcelona. En general hi trobem dades coincidents, encara que amb algunes diferències poc significatives. D'ells en resulta que l'any 1859 La Costa tenia 451 habitants; el 1861, 438, i el 1867, any de màxim poblament, en tenia 475 amb 84 cases habitades, les mateixes que resulten del padró municipal del 1860.

Aquest padró parroquial de 1867 és un bon complement de l'anterior ja que en ell s'esmenten, una per una, les 84 cases amb el nombre dels seus habitants. Per aquest motiu, és interessant reproduir-lo almenys esquemàticament, ja que ens permet conèixer el nom de cadascuna de les cases que fa uns cent-cinquanta anys conformaren el màxim de la població del veïnat. En ordre decreixent en funció del nombre dels seus respectius estadants, la relació començaria per Can Tonijaume (13), seguint per Can Rovira (12), Can Daumal i Canyelles (11), Can Nofre, El Vilar i Viladecans (10), Can Morell, Can Patolla, Ca l'Escarrà, Can Illa del Pont, i La Farga

(9), Casa Municipal, Can Dansa, Rocanegra, Les Vernedes i Can Virgili (8), Can Plantavinyes, Lo Vilardell, Can Puig, Riera de Ciuret, Cal Satanàs, El Salicrup, El Vilardell, Can Castanyer, Can Peu de Ca, el estadants de Can Farga i Can Coca (7), La Rectoria, Can Batista, Can Llop o Pararó, Corral d'en Riera, Les Planes de Fontmartina, Coloreda, Can Parera i Can Seró (6), l'Escola de Nens o Ca l'Estudiant, Can Pasqual, Can Barracés de Canyelles, Can Rubí, Can Toni Planas, Can Verdaguer, Can Jep Vidal, Cal Magí, Can Marsal, Can Domènech, el Molí de Viladecans, Can Felip, i Can Barraca (5), Cal Trompa, Can Nofret, el Porxo de Can Riera, el masover de Can Rubí, La Traüna, Cal Rei, Cal Coix, Can Pau Vilà, Can Joan Hosta, Cal Jacinto i Cal Nan (4), Can Jaume Nofre, El Baiés, Can Mitjané, masover de La Traüna, Can Menció, Can Cruspinell, Cal Músic, Cal Tonador, Can Perxachs, Cal Borracer, Can Real, i la fàbrica de pipes de Can Farga (3), la casa de la Plaça, Can Saleta, casa d'estadants Can Pasqual, el Corral d'en Daumal, el masover de la Coloreda, Can Ginesta, Can Biel, Can Castanyer Xic, i Serratosa, 2; i finalment, Can Tarré, Roureda i Can Cristòfol, 1.

En paral·lel a aquest padró, el de la parròquia de Santa Susanna d'aquell mateix any, ens retrotreu també al moment de màxim poblament del lloc. Les cases que esmenta (34) i els seus habitants (207) són les següents per

El Polell. Masia restaurada propietat de la Diputació de Barcelona des dels anys 70. S'utilitza com a alberg rural. Forma part del veïnat de Santa Susanna (Fotografia de Josep Gil Segú).

ordre decreixent de persones que viuen a cadascuna d'elles: El Samon (18), Can Vesa i el Tarré (12), El Suros (10), Can Païssa, Cal Marxant i el Saüc (9), Masjoan, Las Planes del Cortés i Can Sagrera (8), Can Bernat, Ca l'Andreu Roca i Vallmanya (7), El Vilaró, Can Ramonet, Cal Toni i Can Gorchs (6), Can Roca, Can Planas i Cal Tart (5), Cal Ros, Can Ginesta, Can Jaume Cabreta, Mas Rovira i El Polell (4), Sant Elies, Cal Petit, Can Girabés, Cal Regatxo, Can Jaumet Roca, Can Soley i la Casa Nova (3), Can Vallana (2) i Cal Magí (1). Com en el cas de La Costa, la mitjana d'habitants per casa està al voltant de 6 persones, amb alguns màxims que superen els 10 habitants per casa, dades indicatives d'una considerable activitat també en aquest veïnat encara més aïllat i d'accés més difícil que el de La Costa.

A l'Arxiu Parroquial de Sant Celoni es conserva un llibre que conté un complet cens de la parròquia de Sant Esteve de la Costa datat el primer d'agost de l'any 1925 i rectificat a 1 d'abril de 1929 i 31 de desembre de 1930. Al mateix llibre hi figura també un cens parroquial de Santa Susanna corresponent a l'any 1929, i rectificat el 1931. És interessant estudiar-ne el seu contingut, ja que ambdós ens poden il·lustrar de l'evolució del poblament del dos veïnats i ens mostren una fase intermèdia entre el moment de màxima població i l'actualitat.

Sant Elies. Ermita dalt del turó que porta el mateix nom. Antic centre de devoció i pelegrinatge dels pagesos de l'entorn. (Fotografia de Josep Gil Segú).

Pel que fa a La Costa, el nombre cases habitades, segons aquest padró, seria de 55 l'any 1925 i de 58 el 1930. Les persones residents eren 330 l'any 1925 i pràcticament les mateixes el 1930. En relació al cens de 1867, transcorregut més de mig segle, podem veure que el nombre de cases on hi viu gent ha disminuït més d'un 30% i que el nombre d'habitants de la parròquia és també inferior en un 28%, el que fa que la mitjana d'habitants per cadascun dels masos sigui força semblant, és a dir, estigui al voltant de les 6 persones.

Segons aquest padró parroquial, la casa amb més habitants en aquest moment és Can Canyelles, amb catorze estadants, tots familiars, seguida per Can Tonijaume, on entre la propietat i els masovers sumen tretze persones, i Can Nofre, amb onze estadants. Una casa amb molts residents és Ca la Xica, on hi viu un matrimoni amb deu fills. El que crida l'atenció és que, malgrat mantenir-se en general la mitjana de residents per casa, ha disminuït sensiblement el nombre de servents, mainaderes i pastors i per tant gairebé sempre tots els estadants pertanyen a la mateixa família, el que és, sens dubte, indicatiu d'una disminució de l'activitat d'aprofitament dels recursos de l'entorn, especialment en els masos que havien estat més importants en èpoques anteriors. Destaca també la pràctica desaparició dels nens "expòsits" i dels titulats "pobres de solemnitat", la presència

Església de La Costa del Montseny amb el seu comunidor. (Fotografia de Josep Gil Segú).

Església de Santa Susanna. (Fotografia de Josep Gil Segú).

dels quals havia estat força habitual en els padrons de mitjans del segle anterior, com hem vist.

Pel que fa al lloc de naixement de les persones relacionades en aquest padró parroquial de 1925, una gran majoria són originàries de la mateixa Costa del Montseny, encara que a la llista hi estan representats gairebé tots els petits nuclis habitats de la muntanya i el seu entorn, entre els quals destaquen de manera especial Montseny i Fogars de Montclús, seguits de Sant Esteve de Palautordera, Campins i Mosqueroles. Hi són presents també algunes poques persones procedents de pobles de l'Empordà i d'algun altre lloc, totes elles però amb caràcter pràcticament testimonial, com és el cas d'algunes persones procedents de pobles de la resta de la península Ibèrica.

En aquest cens hi figuren ja com a cases deshabitades les següents: Can Cristòfol, Can Cruspinell, Can Parera, Can Peu de Ca, Can Rany i Can Sabata, a part d'algunes altres en què hi ha canvis en els seus estadants i que, per tant, passen períodes sense ser habitades. Es tracta de les masoveries més petites, ja que en general els masos importants mantenen la seva activitat i un nombre relativament estable d'habitants.

El llibre de referència inclou també dos censos de l'antiga parròquia de Santa Susanna datats els anys 1929 i 1931, respectivament. Del primer en resulta que aquest veïnat tenia 15 cases habitades amb un total de 83

residents, mentre en el segon es comptabilitzen 17 cases obertes amb el mateix nombre total d'habitants. En ambdós casos el nombre d'estadants per casa és inferior al de La Costa, ja que en aquest cas no arriba a les cinc persones per casa. Segons el llibre, l'any 1931 estan tancats el masos següents: Andreu, Cabreta, Domènech, Esquena Ampla, Gorchs, Ginesta, Magí, Ramonillo, Regatxo, la Rectoria i Soley.

Comparant aquestes dades amb les que abans esmentàvem corresponents al moment de màxima població a mitjans del segle XIX, es detecta clarament que en aquest cas la disminució tant del nombre de cases obertes com del conjunt d'habitants és més considerable que en el cas de La Costa. Si agafem el padró de 1931, veiem que de les 34 cases obertes que hi havia l'any 1867 en resten només 17, és a dir, la meitat; i que dels 207 habitants s'ha passat a només 83, el que representa una disminució del 60%. I aquestes xifres són una clara expressió de que la vida en un veïnat més aïllat era encara més difícil.

Segons aquest cens parroquial de 1931 les cases encara obertes aquell any a Santa Susanna, amb el nombre dels seus estadants eren: Can Bernat (1), Cal Castanyer (5), Can Coca (7), Can Girabés (2), Masjoan (3), Mas Rovira (8), Can Marsal (4), Les Planes (6), El Polell (7), Can Ramonet (4), Can Roca (5), Roques (4), Cal Tart (3), el Tarré (4), Vallmanya (5) i Can Sagrera (6), amb un total de 83 persones.

Totes les dades anteriors són, doncs, una bona mostra de com ha evolucionat en poc més de cent-cinquanta anys el poblament de dos veïnats de la zona muntanyosa del Montseny que comparteixen molts elements en comú entre ells i també amb altres petits nuclis de la muntanya. Es tracta, sens dubte, d'un bon exponent dels canvis que en els darrers temps s'han produït en aquell antic model de societat rural, en el que van viure tants i tants habitants dels masos escampats per la muntanya.

FONS CONSULTATS

ADB. ARXIU DIOCESÀ DE BARCELONA. "*Parròquies*": Capsa de La Costa. Llibre particular parroquial de Sant Pere de Vilamajor.

ARXIU MUNICIPAL DE FOGARS DE MONTCLÚS. Padrons de població.

ARXIU MUNICIPAL DE SANT PERE DE VILAMAJOR. Padrons de població.

ARXIU PARROQUIAL DE SANT CELONI. Cens parroquial de La Costa del Montseny a 1 d'agost de 1925, rectificat a 1 d'abril de 1929 i 31 de desembre de 1930. Cens parroquial de Santa Susanna, any 1929, rectificat el 1931.

BIBLIOGRAFIA

BOADA JUNCÀ, Martí; SÀNCHEZ MATEO, Sònia. (2018) *Masos del Montseny*. Figueres: Brau Edicions.

BOADA JUNCÀ, Martí. (2002). *El Montseny. Cinquanta anys d'evolució dels paisatges*". Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

LLOBET, SALVADOR. (1947). *El medi i la vida al Montseny*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

PORTALS MARTÍ, Joan. (2000) *La Costa del Montseny. Entre el Turó de l'Home i la Tordera. Història d'una parròquia*. Arenys de Mar: Els llibres del Set-ciències.

RUEDA TORRES, Josep Manuel; TURA MASNOU, Jordi. (1995). *El Montseny*. Girona: Quaderns de la Revista de Girona, núm. 58.

SARRIÀ SARACHO, Ferran. (2008) *Quaderns de Vilamajor. Les masies (II). El veïnat de Santa Susanna*. Sant Pere de Vilamajor: Centre d'Estudis de Sant Pere de Vilamajor.

